

УДК 321.1(316.6)(316.4)

Новакова О. В.

д-р політ. наук, професор,
кафедра політичних наук,
УДУ імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна
E-mail: elenanovakova1961@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0402-1904>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288711>

Остапенко М. А.

д-р політ. наук, доцент,
кафедра політичних наук,
УДУ імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, Україна
E-mail: m_ost@i.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4412-0229>
DOI: <http://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288711>

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНЦІВ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу динаміки процесів геополітичної та цивілізаційної самоідентифікації українців, її впливу на сприйняття свідомістю громадян місця та ролі України у світі, а також на ставлення до західних інститутів і цінностей. Простежено емпіричні показники стану суспільства, тенденції його розвитку, пошук механізмів збереження та підсилення єдності українців, зокрема в контексті їх геополітичних орієнтацій. Основна увага приділяється вивченню якісних і кількісних змін у ставленні українців до процесів євроінтеграції, вступу України до НАТО, взаємозв'язку проведення модернізаційних реформ українського суспільства та темпів євроатлантичних інтеграційних процесів, культурно-цивілізаційних орієнтирів розвитку. У центрі уваги знаходиться проблема консолідації громадянського суспільства України, використання його потенціалу для ефективної відбудови та подальшого успішного розвитку країни. Визначено, що підсилення євроатлантичної орієнтації українців стало додатковим джерелом потужності України, оскільки громадяни західної геополітичної ідентифікації продемонстрували найбільшу рішучість у захисті територіальної цілісності та суверенітету своєї країни. Дослідження показало майже повне вгасання комплексів «меншовартості» та «радянської ностальгії», актуалізацію громадсько-політичної ідентичності та розуміння міжнародної суб'єктності України в контексті євроатлантичної інтеграції. Збереження та підтримка високого рівня консолідації суспільства потребує відповідальних політичних інститутів та лідерів, здатних здійснювати ефективну державну політику відновлення та реформування суспільства, захисту та підтримки суверенітету України на міжнародній арені.

Ключові слова: геополітичні орієнтації, громадсько-політична ідентичність, цивілізаційні цінності, демократична консолідація, європейська інтеграція.

Актуальність дослідження. Ще у 2015 році, виступаючи з лекцією в Карловому університеті, професор Єльського університету Тімоті Снайдер визначав, що українська таємна зброя в боротьбі з Росією – це громадянське суспільство.

З іншого боку, воно ж є і головним об'єктом російської агресії (Shchur, 2015). Сьогодні, після розгортання повномасштабної війни, ми можемо на практиці пере-свідчитися у справедливості цих слів. Саме консолідація українських громадян, організація потужного спротиву стала головним чинником провалу російського «бліцкригу» в перші дні війни та продовжує визначати сутність героїчного проти-стояння нашої країни в битві з сильним та агресивним ворогом.

Дослідження громадської думки відіграють велику роль у демократичному суспільстві. Як зазначав Вінстон Черчилль, виступаючи в Палаті Громад 11 листопада 1947 року, «... у нашій країні є поширене переконання, що правити повинен народ, правити безперервно, і що громадська думка, виражена всіма конституційними засобами, повинна формувати, спрямовувати і контролювати дії міністрів, які є його слугами, а не володарями» (Parliament Bill, 1947). Громадська думка за демократії визначає політичний порядок денний та алгоритм прийняття рішень, тому її вивчення та врахування наявних тенденцій розвитку є важливим чинником успішності державної політики.

Головний удар російських загарбників спрямовується на підрив єдності українського суспільства, тому вкрай актуальною проблемою виступає постійна діагностика стану суспільства, виявлення тенденцій його розвитку, пошук механізмів збереження та підсилення єдності українців.

Аналіз публікацій. Питання, присвячені вивченню як загальнотеоретичних, так і практичних аспектів геополітики, розглядалися в класичних працях Ф. Ратцеля, Х. Маккіндера, Н. Спайкмена, К. Хаусхофера та інших. У ХХ столітті геополітичні стратегії формуються такими дослідниками, як З. Бжезинський, С. Хантінгтон, А. Коул, Ф. Фукуяма. Визначення традиційних українських геополітичних цінностей містяться в дослідженнях вітчизняних мислителів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. (М. Драгоманов, Д. Донцов, В. Липинський, С. Рудницький, Ю. Липа). Сучасний науковий аналіз тенденцій формування геополітичних цінностей в Україні здійснювався передусім такими авторами, як В. Дергачов, М. Дністрянський, М. Дорошко, А. Кудряченко, В. Храмов та ін., усвідомленню основних геополітичних інтересів країни присвячували увагу Д. Базив, В. Булгаков, С. Василенко, А. Луценко, Ж. Панченко, Д. Сирота, М. Шульга та ін. У той же час динаміка змін геополітичних цінностей українців під впливом сучасних подій є надзвичайно високою, їх вплив на консолідацію суспільства постійно підсилюється, тому окреслена проблематика потребує подальших досліджень.

Метою статті є з'ясування впливу процесів геополітичної та цивілізаційної самоідентифікації на сприйняття свідомістю громадян місця та ролі України у світі, а також на ставлення до демократичних інститутів і цінностей. Значущість цього завдання визначається як важливістю підтримки мобілізаційного ресурсу громадянського суспільства України під час війни, так і процесами повоєнного відновлення, модернізації країни, формування її суб'єктності на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішний розвиток суспільства, його здатність до самоорганізації для виконання складних завдань реформування та захисту своєї країни потребує консолідованої політичної нації. Як зазначає О. Резнік, один з авторів колективної монографії Інституту соціології НАН України «Українське суспільство в умовах війни», «політичною нацією вважається спільнота громадян, які володіють політичною суб'єктністю на підставі

колективної ідентичності поза інших соціальних відмінностей (етнічних, мовних, регіональних, класових тощо). Йдеться про розуміння нації як співгромадянства, спільноти, яка політично підкорила собі державу. Якраз колективна національна (громадянська) ідентичність, опосередковуючи інституційні норми, регулює між-особистісні та міжгрупові взаємодії на основі загальноприйнятих стійких цінностей, важливих для національної єдності» (Ukrainian society, 2022, p. 264).

Найважливішою умовою та невичерпним ресурсом консолідації суспільства є громадянська ідентичність – ототожнення людини з комплексом уявлень, що асоціюються з національно-державною спільнотою, із зобов'язаннями та правами стосовно інших членів цієї спільноти та до держави. На думку французького мислителя Е. Ренана, «існування нації є щоденним плебісцитом» у сенсі підтвердження своєї приналежності до неї через постійну, повсякденну участь в інститутах та інфраструктурі, спільних для всієї нації. Під час цього «плебісциту» формується національний світогляд. Він складається з урахуванням загального соціально-політичного досвіду людей. Громадянська ідентичність є джерелом і водночас результатом такого досвіду (Renan, 2000, p. 118–119).

Важливим показником та чинником консолідації суспільства, особливо під час війни, виступає геополітична ідентифікація українців, яка складається з комплексу взаємопов'язаних і взаємозалежних «політичних, соціально-економічних, духовно-культурних, територіально-регіональних елементів громадської свідомості, структура яких склалася в процесі та внаслідок тривалого історичного розвитку українського суспільства» (Shergin, 2010, p. 83).

Рівень консолідації громадян є провідним ресурсом як перемоги у війні, так і повоєнного відновлення та модернізації України. У даному контексті важливою проблемою є аналіз впливів військової агресії РФ на поляризацію та ідентифікацію українського суспільства, вивчення тенденцій та динаміки змін у соціально-політичних орієнтаціях і цінностях українців в умовах війни.

Дослідження, проведені фондом «Демократичні ініціативи» та Центром Разумкова з 13 по 21 грудня 2022 року, продемонстрували якісні зміни в європейській самоідентифікації українців, їх орієнтаціях на повноцінне членство в ЄС та НАТО (Burkovskiy, Sydorenko, 2023). Якісний характер змін виявився не стільки в кількісних показниках підтримки даних інтеграційних напрямків, скільки у свідомому характері таких настроїв та їх розповсюдженні на всі регіони України.

В аспекті євроінтеграції помітні зрушення в геополітичних орієнтаціях українців відбулися під впливом Революції Гідності. Російська агресія зробила проблему інтеграційного вибору більш гострою та категоричною для українців. У такій ситуації процес євроінтеграції набув більшої глибини та значущості, перетворився на показник громадянської ідентифікації та змістовний орієнтир реформування країни. З 2013 по 2020 роки кількість прихильників євроінтеграції зросла з 48% до 56%, а кількість противників зменшилася вдвічі (з 36% до 18%) (Burkovskiy, Sydorenko, 2023; Identity of citizens, 2016; Should Ukraine meet, 2022). У той же час опитування свідчили про перевагу таких мотивів підтримки євроінтеграції, як високий рівень матеріального добробуту (59%) та правова захищеність (36%), повагу до цінностей демократії як мотив підтримки євроінтеграції обрали тільки 26% респондентів (Visa-free for, 2017).

Після початку повномасштабної війни спостерігаються суттєві зміни. У попередні роки противники євроінтеграції змінювали свою позицію як на користь

«євроінтеграції» (8%), так і в бік «невизначеності» (10%) (Identity of citizens, 2016). Ще у грудні 2021 року 27% опитаних виступали за неприєднання ані до Європи, ані до Росії, а 8% були прихильниками Євразійського економічного союзу (Burkovskiy, Sydorenko, 2023).

Військова агресія Росії в черговий раз виступила потужним каталізатором євроінтеграційних процесів та цивілізаційного вибору українців: 79,4% підтримують вступ до ЄС, противників – 7,9%. Цей результат продемонстровано по всій Україні, навіть на Сході, понад 67% опитаних проголосували «за», і лише 14% – «проти».

Українці все більше розуміють, що без реформ у соціально-політичній та економічній сферах суспільного життя вступ до ЄС неможливий. Більшість громадян (60%) вимагає від влади не тільки просування до членства, а, передусім, необхідних реформ, як головної умови успішності досягнення поставленої мети (Burkovskiy & Sydorenko, 2023; Should Ukraine, 2022).

Формування розуміння українцями наявності нерозривного зв'язку успішної євроінтеграції та проведення необхідних реформ має важливий наслідок для формування нового геополітичного статусу України, яка демонструє не лише рішучість та відповідальність у відносинах із партнерами, але й свідомість громадянського суспільства щодо необхідних умов вступу до ЄС.

Аналіз даних соціологічних досліджень дозволяє виявити наявність взаємозв'язку між геополітичними налаштуваннями громадян та їх цивілізаційними цінностями, зокрема прихильністю до демократії. Демократію підтримують ті, хто прагне євроінтеграції України та заперечують євразійський вектор розвитку (Ukrainian society, 2009, p. 348–357). Результати моніторингового дослідження Інституту соціології НАН України за 2021 рік свідчать, що ця закономірність є відтворюваною (див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок рівня підтримки демократії українськими громадянами та їх геополітичних орієнтацій (2021)

Твердження, що виявляють рівень підтримки демократії	Геополітичні орієнтації	
	Прихильники євроінтеграції	Прихильники союзу з РФ та Білоруссю
Демократія – найкращий політичний устрій для будь-якої сучасної держави	68,9	28,7
Для мене не важливо, демократія у нас, чи ні	18,1	40,6
Іноді авторитарний уряд буде кращим за демократичний	12,9	30,7

Джерело: (Reznik, 2022a)

Окрім євроінтеграції, потужним напрямком геополітичного орієнтування українців є членство в НАТО. Провідною мотивацією вступу до НАТО для українців виступає прагнення національної безпеки. Дані опитувань свідчать про активізацію цих процесів протягом 2016–2017 років, оскільки в цей час кількість українців, для яких членство в НАТО виступає провідною умовою національної безпеки, зросла на 15% (Identity of citizens, 2016; Public opinion, 2017).

Такі тенденції підсилюються в орієнтаціях українських громадян в аспекті гарантування безпеки після початку повномасштабної війни: 49% опитаних в усіх без винятку регіонах обрали НАТО як головного гаранта захисту суверенітету України, а ідею «нейтральності» підтримали лише 8,5% опитаних (на Півдні – 13% і навіть на Сході – майже 17%) (Burkovskiy, Sydorenko, 2023).

У загальнонаціональних опитуваннях, які були проведені Київським міжнародним інститутом соціології у 2022 році, було виявлено, що українці не тільки покладаються на зовнішню допомогу, але й самі демонструють готовність до боротьби за територіальну цілісність своєї країни (див. табл. 2).

Таблиця 2

Ставлення українців до територіальної цілісності держави

Дата опитування	Абсолютна підтримка територіальної цілісності	Визнання можливості територіальних поступок
Травень 2022 р.	82%	10%
Липень 2022 р.	84%	10%
Лютий 2023 р.	87%	9%

Джерела: (Dyamic..., 2023; Reznik, 2022b)

Рішучість українців захищати територіальну цілісність, незважаючи на затягування війни та створення нових загроз, свідчить про формування патріотичного консенсусу громадянського суспільства, безкомпромісного прагнення визволення всієї території України. Дослідження показують, що протягом 2022 року фактично стираються регіональні та мовно-етнічні розбіжності в цьому питанні.

Важливою для забезпечення консолідації суспільства та накопичення потенціалу спротиву російській агресії є виявлена тенденція до взаємозв'язку геополітичних налаштувань громадян України та їх готовності до опору (див. табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язок рівня готовності українських громадян до опору та їх геополітичних орієнтацій (2022)

Позиція респондента у випадку вторгнення Росії	Геополітичні орієнтації			
	Вступ до ЄС	Вступ до ЄАЕС	Неприєднання до жодного союзу	Важко відповісти
1. Приєднання до Збройних Сил для боротьби з агресором	10,9	1,6	5,9	5,2
2. Приєднання до добровільних формувань для боротьби на фронті та в тилу ворога	19,1	4,4	9,0	9,9
3. Надання невійськової допомоги	31,8	8,2	21,8	14,2
4. Збереження власного життя	14,8	22,5	21,8	18,9
5. Виїзд за кордон	2,7	2,2	4,0	3,9
6. Заперечення можливості агресії	7,4	41,8	17,4	12,0
7. Важко відповісти	13,3	19,2	20,3	36,1

Джерело: (Reznik, 2022a)

Таким чином, найбільшу активність у захисті своєї країни (позиції 1, 2, 3 у таблиці) виявили громадяни з європейськими геополітичними налаштуваннями, 61,8% яких обрали найрішучіші позиції спротиву. Серед «євразійців» частка налаштованих на активний спротив сягнула лише 14,2% опитаних, серед прихильників нейтралітету таких виявлено вже 36,7%.

Важливим аспектом геополітичної налаштованості українців є бачення майбутніх відносин із Росією з огляду, з одного боку, на глибокі традиції соціально-економічного та культурного співіснування, з іншого – на військову агресію, територіальну анексію, відмову визнати Україну суверенною державою, а не складовою Російської імперії.

На підставі аналізу даних багаторічних соціологічних досліджень можна виділити три етапи еволюції бачення українцями відносин із Росією.

1. За період до Революції Гідності спостерігалось зниження частки тих, хто хотів об'єднання України та Росії в спільну державу. У квітні 2008 року такої думки дотримувалися 20% опитаних, а в листопаді 2013 року – тільки 9%. Кількість тих, хто виступав за «закриті» кордони, була постійною на рівні 10-12%, відповідно 11% змінили ідею «об'єднання» на ідею «дружніх відносин» (How Ukrainians, 2022).

2. Починаючи з 2014 року, ідея «об'єднання» зазнала подальшої девальвації, її прибічники склали 5–6%. Опитування показали, що, на думку близько половини респондентів (49%), нормалізація відносин між Україною та Росією може відбутися лише у віддаленій перспективі за наявності конкретних умов. На Донбасі в перспективі покращення відносин України та Росії вірили 63% опитаних, у Центрі – 52%, на Заході та Півдні – 43% та 42% відповідно. Майбутні україно-російські відносини, на думку українців, могли розвиватися за наступними сценаріями: обмеження відносин та співробітництва, збереження режиму санкцій та запровадження візового режиму (35%); обмежена співпраця у стратегічних галузях, продовження контактів та діалогу, але чітке визначення провідних питань, щодо яких неможливі компроміси (28%); пошук компромісів у відносинах із Росією задля припинення конфлікту та відновлення мирних відносин (15%) (Ukraine – Russia, 2017).

3. Після розв'язання повномасштабної війни у 2022 році українці виявляють налаштування на кардинальний розрив із Російською імперією (див. табл. 4).

Таблиця 4

Бачення українцями відносин із Росією (2022)

Варіанти відповідей	Дата опитування			
	Лютий 2021 р.	Листопад 2021 р.	Лютий 2022 р.	Липень 2022 р.
Відносини, як з іншими державами – із закритими кордонами, візами, митницями	39	39	44	79
Україна та Росія мають бути незалежними, але дружніми державами – із відкритими кордонами, без віз та митниць	49	49	48	11
Україна та Росія мають об'єднатись в одну державу	6	6	5	1
Важко сказати	6	6	3	8

Джерела: (How Ukrainians see..., 2022; Smola, 2023)

Можна побачити, що помірно позитивне бачення українцями дружнього співіснування України та Росії як суверенних, але незалежних держав під впливом повномасштабної війни обвалилося з 48% до 11%, натомість підтримка жорсткого відмежування від Росії стрімко зростає з 44% до 79%. Важливим є також регіональне єднання в даному аспекті – у всіх регіонах переважна більшість (від 86% на Заході до 70% на Сході) вважає, що між Україною та Росією мають бути закриті кордони з візами й митницями (How Ukrainians see, 2022; Smola, 2023).

Розуміння українцями важливості підтримки західних партнерів дозволяє розвивати активну комунікацію з урядами та громадськістю країн світу, цілеспрямовано працювати над створенням антиросійської коаліції держав, що захищають демократію, право та мир. Переважна більшість українців вважає наші перемоги спільними із Заходом, розглядає війну проти російських агресорів як історичну битву проти несправедливості, жорстокості та зла.

Важливим є також, що 73% українців вірять у довготривалу підтримку західних партнерів, розуміння неможливості миру за рахунок втрати суверенітету та територіальної цілісності нашої країни. Українці в більшості бачать Україну складовою Заходу (90% за членство в ЄС і 73% за членство в НАТО). В умовах проведення РФ псевдореферендумів, розповсюдження пропагандистських наративів щодо характеру та причин війни, громадська консолідація в геополітичних прагненнях є справжньою зброєю проти агресора (Perceptions of the, 2022).

Дані досліджень свідчать про зростаючу свідомість та зрілість українського суспільства, оскільки громадяни позбуваються «комплексу меншовартості» (85% вважають внесок саме українців таким, що дорівнює підтримці Заходу, або вищим) та упередженості оцінок (лише 10% приписують успіхи винятково Україні). У зв'язку з цим дуже важливою виглядає робота над поглибленням усвідомлення належності України до західної цивілізації та розуміння боротьби з російським агресором як спільної битви за право та справедливість (Ukrainian national, 2023; Geopolitical orientations, 2022).

Висновки. Повномасштабна війна, розв'язана російським агресором у 2022 році, не створила в Україні атмосфери паніки, страху та непевності, на що сподівався ворог. Навпаки, загроза існуванню суверенної, незалежної України, безпечному життю кожної людини призвела до безпрецедентної консолідації громадянського суспільства навкруги цінностей цивілізаційного вибору: демократії, свободи та незалежності. Це підсилило та кристалізувало євроатлантичні орієнтації українців, оскільки дані налаштування зі сфери теоретичних міркувань перейшли в практичні переконання під впливом реального досвіду подій відкритої російської агресії 2014–2022 років. З іншого боку, підсилення євроатлантичної орієнтації українців стало додатковим джерелом сили України, оскільки громадяни західної геополітичної ідентифікації продемонстрували найбільшу рішучість у захисті територіальної цілісності та суверенітету своєї країни.

Війна РФ проти України у 2022 році зробила геополітичні прагнення українців майже однозначними. Підтримка європейської інтеграції та членства в НАТО демонструє абсолютну більшість та регіональну консолідацію. Позитивна динаміка даних процесів підтверджується не лише кількісними, але і якісними показниками, зокрема, розумінням необхідності модернізаційних реформ; майже повним зникненням радянської ностальгії; підсиленням власної громадсько-політичної ідентичності та міжнародної суб'єктності України в контексті євроатлантичної інтеграції.

Дослідження переконливо демонструють тісний зв'язок геополітичних цілей та підтримки демократичного устрою. Підтримка прихильниками євроінтеграції демократичних цінностей створює фундамент для успішного повоєнного відновлення та проведення модернізаційних реформ в Україні. Взаємозв'язок між європейськими орієнтаціями українців і демократичними цінностями підтверджує глибину та свідомий характер здійсненого Україною цивілізаційного вибору.

Важливим завданням для політичних суб'єктів у даному аспекті виступає збереження та підтримка високого рівня консолідації суспільства, використання його потенціалу для ефективної відбудови та подальшого успішного розвитку країни. Для цього потрібні відповідальні політичні інститути та лідери, здатні здійснювати ефективну взаємодію як між різними соціальними групами в середині суспільства, так і з партнерами на міжнародній арені.

References [Список використаної літератури]

- Burkovskiy, P., Sydorenko, S. (2023, January 3). *The South and the East believed in NATO and demand reforms: what do the regions think about the future of Ukraine*. Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation [in Ukrainian]. [Бурковський П., Сидоренко С. Південь та Схід повірили в НАТО та вимагають реформ: що думають регіони про майбутнє України. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2023. 3 січня. URL: <https://dif.org.ua/article/pivden-ta-skhid-povirili-v-nato-ta-vimagayut-reform-shcho-dumayut-regioni-pro-maybutne-ukraini> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Dynamics of readiness for territorial concessions for the earliest possible end of the war (2023, February 14–22). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Динаміка готовності до територіальних поступок для якнайшвидшого завершення війни: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 14–22 лютого 2023 року. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1192&page=1> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Geopolitical orientations of residents of Ukraine (2022, July 6–20). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Геополітичні орієнтації жителів України: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 6–20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=1> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Holovakha, E., Panina, N. (2001). Post-Soviet deinstitutionalization and formation of new social institutions in Ukrainian society. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 5–22 [in Ukrainian]. [Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5–22.]
- How Ukrainians see relations between Ukraine and Russia (2022, July 6–20). *The results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Якими українці бачать відносини України та Росії: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 6–20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1127&page=1> (дата звернення: 24.06.2023).]
- Identity of citizens of Ukraine in new conditions: state, trends and regional features (2016). *National security and defense*, 3(4), 3–58 [in Ukrainian]. [Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції та регіональні особливості. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 3–4. С. 3–58. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf (дата звернення: 17.06.2023).]
- Parliament Bill. (1947). HC Deb. 11 November, 444, 203–321 [in English].
- Perceptions of the contribution of Western support to the recent successes of the Ukrainian army (2022, September 15–22). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Сприйняття внеску підтримки Заходу у нещодавні успіхи української армії: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 15–22 вересня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1139&page=1> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Public opinion of the population of Ukraine about NATO*. (2017, June 9–13). Survey of the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation and the Razumkov Center [in Ukrainian]. [Громадська думка населення України про НАТО. Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва

- та Центру Разумкова. 2017. 9–13 червня. URL: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naseleennyia-ukraini-pro-nato> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Renan, E. (2000). What is a nation? *Nationalism. Anthology*. In Protsenko, O., Lisovyi, V. (edit). Kyiv: Smoloskip, 107–120 [in Ukrainian]. [Ренан Е. Що таке нація? Націоналізм. Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000. С. 107–120.]
- Reznik, O. (2022a, August 30). European integration aspirations of Ukrainians: from ambivalence to expression. Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation [in Ukrainian]. [Резнік О. Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до вираження. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2022. 30 серпня. URL: <https://dif.org.ua/article/evrointegratsiyni-pragnennya-ukraintsiv-vid-ambivalentnosti-do-uviraznennya> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Reznik, O. (2022b). Territorial integrity of Ukraine in public opinion during the war. Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation. *November 7, 2022* [in Ukrainian]. [Резнік О. Територіальна цілісність України у громадській думці під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2022. 7 листопада. URL: <https://dif.org.ua/article/teritorialna-tsilisnist-ukraini-u-gromadskiy-dumtsi-pid-chas-viyuni> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Shchur, M. (2015, February 2). Ukrainian weapons – civil society – the main object of Russian aggression – historian. *Radio Svoboda Ukraine* [in Ukrainian]. [Щур М. Українська зброя – громадянське суспільство – головний об'єкт агресії Росії – історик. *Радіо свобода Україна*. 2015. 2 лютого. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26825543.html> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Shergin, S. (2010). Geopolitical identity of Ukraine in the conditions of globalization. *Ukrainian scientific journal Education of the region. Politology. Psychology. Communications*, 2, 81–87 [in Ukrainian]. [Шергін С. Геополітична ідентичність України в умовах глобалізації. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Політологія. Психологія. Комунікації. 2010. № 2. С. 81–87.]
- Should Ukraine meet all EU requirements for early accession. (2022, July 6–20). *Results of a telephone survey conducted by the Kyiv International Institute of Sociology* [in Ukrainian]. [Чи має Україна виконувати всі вимоги ЄС для якнайшвидшого вступу: результати телефонного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології 6–20 липня 2022 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1126&page=> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Smola, L. (2023, May 27). How do Ukrainians feel about Russia and its citizens? We were never brothers. *Dzerkalo Tyzhnya* [in Ukrainian]. [Смола Л. Як українці ставляться до Росії та її громадян? Братами ми ніколи не були. *Дзеркало тижня*. 2023. 27 травня. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/jak-ukrajintsi-stavlajatsja-do-rosiji-ta-jiji-hromadjan-bratami-mi-nikoli-ne-buli.html> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Ukraine – Russia: what should be the format of future relations? (2017, March 16). *Survey of the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation and the Razumkov Center* [in Ukrainian]. [Україна – Росія: яким має бути формат майбутніх відносин? *Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центру Разумкова*. 2017. 16 березня. URL: <http://dif.org.ua/article/ukraina-rosiya-yakim-mae-buti-format-maybutnikh-vidnosin> (дата звернення: 17.06.2023).]
- Ukraine 2015–2016: the reform challenge (assessments). *Ukrainian Center for Economic and Political Research named after O. Razumkov* [in Ukrainian]. [Україна 2015–2016: випробування реформами (аналітичні оцінки). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: https://razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2016.pdf (дата звернення: 17.06.2023).]
- Ukrainian national interests and values: public awareness and reassessment. (2023). *Political research*, 1(5), 142–162 [in Ukrainian]. [Українські національні інтереси й цінності: суспільне усвідомлення та переоцінка. *Політичні дослідження*. 2023. № 1(5). С. 142–162.]
- Ukrainian society 1992–2009. Dynamics of social changes* (2009). Eds. by Vorony, V., Shulgy, M. Kyiv: IS NASU, 506 p. [in Ukrainian]. [Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ : ІС НАНУ, 2009. 560 с.]
- Ukrainian society in the conditions of war* (2022). Collective monograph. Eds. by Golovakhy, N., & Makeev, N. Kyiv, 410 p. [in Ukrainian]. [Українське суспільство в умовах війни : колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.]
- Visa-free for Ukrainians is public opinion. (2017, 21 June). *Survey of the Ilko Kucheriv "Democratic Initiatives" foundation* [in Ukrainian]. [Безвіз для українців – громадська думка. Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2017. 21 червня. URL: <http://dif.org.ua/article/bezviz-dlya-ukraini-gromadska-dumka> (дата звернення: 17.06.2023).]

Стаття надійшла до редакції 15.06.2023

Novakova O. V., Ostapenko M. A.

Department of Political Sciences,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,
Pyrohova str., 9, Kyiv, 01601, Ukraine

THE EVOLUTION OF GEOPOLITICAL VALUES AND ORIENTATIONS OF UKRAINIANS UNDER THE INFLUENCE OF THE WAR

Summary

The article analyzes of the dynamics of the processes of geopolitical and civilizational self-identification of Ukrainians, the impact on the perception of the consciousness of citizens of the place and role of Ukraine in the world, as well as on the attitudes to Western institutions and values. Empirical indicators of the state of society, trends in its development, the search for mechanisms to preserve and strengthen the unity of Ukrainians, particularly in the context of their geopolitical orientations, are monitored. The main attention is paid to the study of qualitative and quantitative changes in the attitude of Ukrainians to the processes of European integration, Ukraine's accession to NATO, the relationship between modernization reforms of Ukrainian society and the pace of Euro-Atlantic integration processes, cultural and civilizational development guidelines. The focus is on the problem of consolidating Ukrainian civil society, using its potential for effective reconstruction and further successful development of the country. It was determined that the strengthening of the Euro-Atlantic orientation of Ukrainians became an additional source of Ukraine's power, as citizens of Western geopolitical identification demonstrated the greatest determination in protecting the territorial integrity and sovereignty of their country. The study showed the almost complete disappearance of the complexes «inferiority» and «Soviet nostalgia», the actualization of socio-political identity and the understanding of Ukraine's international subjectivity in the context of Euro-Atlantic integration. Preservation and maintenance of a high level of consolidation of society requires responsible political institutions and leaders capable of implementing an effective state policy of restoring and reforming society, protecting and supporting the sovereignty of Ukraine in the international arena.

Key words: geopolitical orientations, socio-political identity, civilizational values, democratic consolidation, European integration.